

УДК 378.147

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-106-2-145-154>

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Н. О. Сайко

ORCID 0000-0002-8459-6301

О. С. Бацман

ORCID 0000-0002-9358-4513

В статті доводиться необхідність підсилення підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу. Розглянуто модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу, яка включає такі компоненти: інформаційну готовність; психологічну готовність; методичну готовність та ціннісно-нормативну. Охарактеризовано зміст кожного переліченого компонента та встановлена відповідність етапам професійної підготовки: забезпечення інформаційної готовності студентів, тобто формування системи теоретичних знань із проблеми соціальної реабілітації, а також розвиток аналітико-синтезувальних умінь, що передбачає швидкий пошук, аналіз й оперування науковою інформацією, відповідає аналітико-синтезувальному етапові; формування психологічної готовності, що відображається в стійкості професійної та особистісної позиції, відповідає етапові професійно-особистісного становлення; формування методичної готовності до організації реабілітаційного процесу та індивідуальної реабілітаційної роботи з клієнтами, що прогнозує оволодіння знаннями методичного характеру, формування вмій створювати реабілітаційне середовище, організувати індивідуальну реабілітацію на основі врахування сильних сторін особистості та відповідає операційно-технологічному етапові; формування ціннісно-нормативної готовності до професійної діяльності, що ґрунтована на формуванні позитивного світогляду, оптимістичної позиції, лідерських якостей, уміння робити вибір і захищати право на свободу в професійній діяльності, відповідає профілактично-збережувальному етапу. Схематично представлено модель підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу.

Ключові слова: соціальна реабілітація, інформаційна готовність, психологічна готовність; методична готовність, ціннісно-нормативна готовність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Воєнно-політичні події сучасного суспільства та їх наслідки призводять до збільшення кількості тих категорій населення, які потребують соціально-психологічної реабілітації, відновлювальної соціально-психологічної терапії. У свою чергу, це зумовлює зміну освітніх акцентів у підготовці фахівців, які здатні вирішувати завдання соціальної, психологічної реабілітації. Особливої уваги заслуговує модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, оскільки провідною їхньою функцією є допомога особистості в розв'язанні проблем соціалізації, самозміни й самореалізації в динамічному соціумі. Аналізуючи систему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, можна говорити про безліч актуальних її моделей, серед яких на сучасному етапі розвитку науки пріоритетними є компетентнісні, які передбачають динамічну комбінацію знань, вмінь та практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, визначають здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Науковці пропонують різні підходи до формування моделі підготовки майбутніх соціальних працівників. Дослідники М. Ли́ла, Д. Чижма (Ли́ла, Чижма, 2016) в основу моделі формування соціальної компетентності фахівця включають інтелектуально-креативну, екстремально-управлінську, морально-етичну, духовно-аксіологічну, професійно-технічну, громадянсько-світоглядну, побутово-прагматичну, комунікативно-інформаційну групи компетентностей.

На основі парадигмального моделювання А. Семенова (Семенова, 2006, с. 33) обґрунтувала доцільність виокремлення таких основних компонентів професійної компетентності фахівця: 1) мотиваційний – прагнення до прояву компетентності; 2) когнітивний – володіння знаннями щодо змісту компетентності; 3) поведінковий – досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях; 4) ціннісно-смісловий – відношення до змісту компетентності та об'єкту її прикладення; 5) емоційно-регуляційний – прояви емоційно-вольової саморегуляції процесу та її результату.

Модель підготовки соціальних працівників до роботи з соціальними сиротами, запропонована І. Галатир (Галатир, 2012), передбачає корегування

змісту професійно-педагогічної підготовки студентів на основі максимального урахування особливостей особистості соціальної сироти; залучення студентів до колективного обговорення проблем соціального сирітства, складених на матеріалі реальних життєвих ситуацій, активного використання вправ професійної спрямованості, потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи; розвитку у студентів рефлексивного ставлення до роботи із соціальними сиротами.

Українська дослідниця І. Мельничук (2011) основними структурними елементами у запропонованій моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у ЗВО виділяє цільовий, концептуальний, практичний, діяльнісний, діагностичний та результативний компоненти.

Науковець Т. Шанскова (2016) розробила андрагогічну модель підготовки спеціалістів в умовах другої вищої освіти, що складається з цільового, мотиваційного, змістово-актуалізаційного, діялісно-процесуального, особистісного та результативного компонентів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Проаналізовані моделі є дієвими у підготовці майбутніх фахівців, однак слід враховувати і те, що сучасні соціальні працівники стикаються з новими викликами, проблемами, що спровоковані війною та її наслідками.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Тому доцільно розглянути модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників з врахуванням сучасних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нами запропонована структурно-функціональна модель професійної підготовки соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу, яка передбачає формування основних компонентів професійної готовності.

Інформаційна готовність до соціально-реабілітаційного процесу передбачає формування системи теоретичних знань з проблеми соціальної реабілітації. По-перше, це розуміння поняття «реабілітація» на основі соціалізаційних, або інтегративних підходів до соціально-педагогічної роботи, а не дефіцитних. У свою чергу, соціальна реабілітація як процес являє собою динамічну систему, в ході якої здійснюється поступове вирішення завдань, спрямованих на відновлення соціального статусу особистості, формування стійкості до травмуючих ситуацій, формування особистості, яка здатна успішно інтегруватися у суспільство. Тобто соціальна реабілітація передбачає використання методів, які будуть сприяти оптимізації соціалізації особистості та її успішному функціонуванню в

соціумі. Особливу увагу слід приділити психологічній складовій знань студентів, а саме таким поняттям, як «страх», «неврози», «депресивні стани», «посттравматичний синдром», «посттравматичний стресовий розлад», їх прояви, наслідки у житті особистості та методи подолання. По-друге, для ефективної організації соціальної реабілітації соціальні працівники повинні знати вікові особливості тієї категорії населення, з якою працюють. Це передбачає детальне вивчення вікової психології та соціальної педагогіки на основі міждисциплінарних зв'язків, що дасть можливість орієнтуватися в особливостях проблем соціалізації на кожному віковому етапі розвитку людини, запобігти їх виникненню або врахувати під час роботи.

Соціально-реабілітаційний процес потребує від фахівців, які його організують, сформованості низки компонентів професійної готовності, які забезпечать стійкість, цілеспрямованість, гнучкість позиції професіонала. Тому першочерговим є формування психологічної готовності майбутніх соціальних працівників, яка передбачає наявність мети та плану її реалізації, знання методів відновлення психоемоційного здоров'я й уміння їх використовувати; здатність усвідомлювати сильні сторони своєї особистості, використовувати їх для формування власного професійного стилю; сформованість суб'єктної позиції у взаємодії з іншими; наявність у студентів хобі (улюбленого заняття); сформованість активного ставлення до власного життя та до своєї особистості; сформованість незалежної власної позиції й думок від стороннього оцінювання.

Методична готовність до організації соціально-реабілітаційного процесу передбачає опанування студентами методами, методиками, технологіями реабілітаційного процесу та формування вмінь створювати реабілітаційне середовище, організовувати, скеровувати процес соціальної реабілітації, активно використовувати в реабілітаційному процесі такі методи соціальної роботи, як емпauerмент, фасилітація, супервізія, фандрайзинг, коуч, кейс-методи. У свою чергу, це потребує оволодіння діагностичними методиками та методами; опанування технологіями супервізії в реабілітаційному процесі; формування умінь створювати кейси в реабілітаційному процесі, організовувати взаємодію з клієнтом на основі фасилітативної дії; застосовувати методи емпauerмент-педагогіки; організовувати соціально-психологічну та просвітницьку роботу в соціально-реабілітаційному процесі; готовність до відкритості й легкості в спілкуванні та суб'єктивної взаємодії; готовність до захисту власних прав і прав дітей; уміння розробляти та застосовувати індивідуальну реабілітаційну програму; добирати ефективні методи реабілітаційного процесу, базуючись на сильних сторонах особистості.

Ціннісно-нормативна готовність соціальних працівників передбачає сформованість певної світоглядної позиції особистості, ставлення до життя, професійної діяльності та до власної особистості у професійній діяльності. Першим компонентом ціннісно-нормативної готовності є орієнтація на позитив у житті. З цією метою важливим є ознайомлення з основами позитивної психології, принципи якої закладені в таких методах соціальної роботи, як емпauerмент, фасилітація, коучинг, опора на сильні сторони тощо та використання у навчальному процесі студентів терапевтичних методик, спрямованих на формування позитивної спрямованості у житті. Організація соціально-реабілітаційного процесу без віри у позитивні зміни в поведінці клієнтів та у власні сили як професіонала і людини, яка здатна допомогти, призведе до негативних результатів, у найкращому випадку результативність реабілітаційної програми зведеться до нуля. Тому майбутні соціальні працівники мають усвідомлювати, що формування позитивних думок, оптимістичної позиції впливає на якість особистісного життя та професійну діяльність. Наступним компонентом є формування філософії лідерства. Особистість з лідерськими якостями здатна контролювати, координувати, управляти та змінювати соціум. Розвиток лідерських якостей неможливий без формування внутрішньої позиції лідера, що передбачає позбавлення страхів, залежності від зовнішніх оцінок, прояв своєї індивідуальності, впевненості у своїх знаннях та вміннях тощо. Внутрішня лідерська позиція передбачає і певне ставлення до власних помилок та невдач. Для того, щоб не зупинятися на місці та йти далі у своєму професійному розвитку, потрібно з кожної складної, проблемної ситуації, з невдалого рішення уміти виокремлювати позитивний досвід та примножувати свій внутрішній світ.

Важливим у соціально-реабілітаційному процесі є така цінність як свобода. Вона реалізується у праві вільно вибирати напрям своєї діяльності, методи, прийоми, які фахівець вважає необхідним для досягнення обраної мети. Свобода професійної діяльності передбачає свободу творчості, свободу вибору, свободу слова, свободу внутрішньої позиції людини бід обмежень, страхів, комплексів тощо, а також сформованості умінь користуватися правом свободи. Майбутні соціальні працівники мають розуміти, що почуття свободи формується у людини на ґрунті моральних, демократичних, гуманних цінностей. Коли людина знає, що вона діє у рамках закону, моральних, педагогічних норм, вона почуває себе правою, захищеною та вільною. Мораль, релігія, традиції – це з першого погляду регламентуючі фактори нашої свободи, але вони становлять стрижень, певний орієнтир у особистісному житті та у професійному, слугують відправною точкою і дають змогу відрізнити негативну свободу від позитивної, практично реалізовувати право свободи кожній особистості. Ще

однією цінністю, на яку слід орієнтуватися у підготовці соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу, є категорія щастя та почуття задоволеності життям. Категорія «щастя» у філософії є досить складною, однак, погоджуючись із сучасним науковцем Г. Васяновичем (Васянович, 2011), її можна визначити як стан людини, для якого характерні переживання внутрішнього вдоволення власним буттям, повноти і осмисленості свого життя, відповідності досягнутого життєво значущим цілям і мріям. Руут Веєнховен (Veenhoven, 2004, р. 124), один із відомих сучасних дослідників щастя, зазначає, що рівень щастя, який люди демонструють паралельно з рівнем здоров'я та благополуччя, є одним із найважливіших показників того, наскільки конкретне суспільство, оточення придатне та комфортне для життя людей. Норма людського життя – це бути щасливим, про це зазначається у різних джерелах, а також у Біблії. У разі відсутності задоволеності, радості від життя втрачається його сенс. При цьому соціальним працівникам не слід сприймати категорію «щастя» як найвищу мету, надмету реабілітаційного процесу, оскільки наповнюваність поняття «щастя» має постійно змінюватися, що забезпечує рух особистості вперед та постійне підвищення якості її життя. Схематично модель підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу можна представити у вигляді таких взаємозалежностей компонентів та етапів на рисунку 1.

Модель має паралельну стратегію та пролонгований характер реалізації.

Модель спрямована на забезпечення інформаційної готовності студентів, тобто формування системи теоретичних знань із проблеми соціальної реабілітації, а також розвиток аналітико-синтезувальних умінь, що передбачає швидкий пошук, аналіз й оперування науковою інформацією, що відповідає аналітико-синтезувальному етапові; формування психологічної готовності, що відображається в стійкості професійної та особистісної позиції, відповідає етапові професійно-особистісного становлення; формування методичної готовності до організації реабілітаційного середовища та індивідуальної реабілітаційної роботи, що прогнозує оволодіння знаннями методичного характеру, формування вмінь створювати реабілітаційне середовище, організовувати індивідуальну реабілітацію на основі врахування сильних сторін особистості та відповідає операційно-технологічному етапові; формування ціннісно-нормативної готовності до професійної діяльності, що ґрунтована на формуванні позитивного світогляду, оптимістичної позиції, лідерських якостей, умінь робити вибір і захищати право на свободу в професійній діяльності, відповідає профілактично-збережувальному етапу.

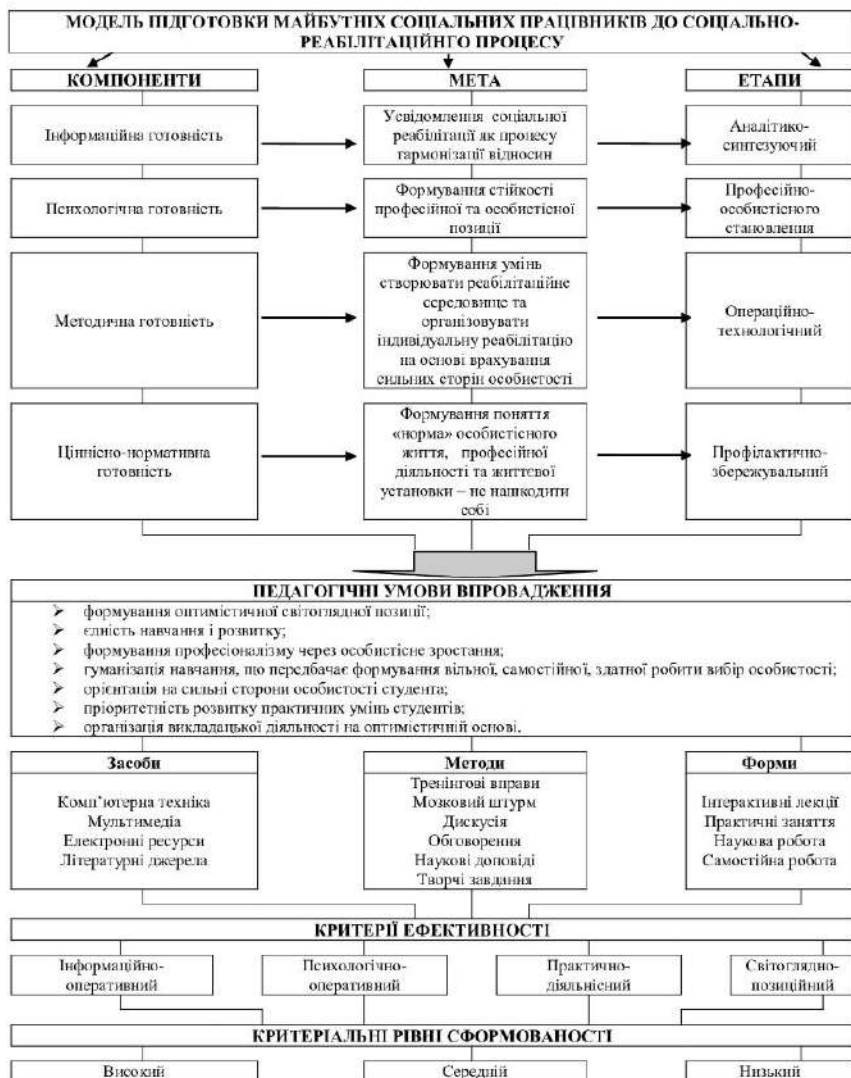

Рис. 1. Модель підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи представлені компоненти моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-реабілітаційного процесу, можемо говорити про її цілісно-системний характер, що включає опанування студентами наукових знань, умінь і навичок, різнобічний розвиток майбутніх фахівців як особистостей, формування внутрішньої позиції студента як успішного, позитивно налаштованого професіонала та про актуалізацію професійної готовності соціальних працівників до реабілітаційного процесу.

Література

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика. Київ: Академвидав, 2011.
2. Галатир І. А. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з соціальними сиротами : Дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2012.
3. Лиля М., Чижма Д. Соціалізація як чинник формування базових компетентностей під час професійного становлення особистості психолога Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: колективна монографія / Коликова Л. О, Хомич Г. О. (ред). Київ: Слово, 2016.
4. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах. Тернопіль, 2011.
5. Семенова А. В. Розвиток професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання (інтерактивний тренінг) Одеса: СВД Черкасов М. П., 2006.
6. Шанскова Т. І. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти. Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Житомир: Держ. ун-т імені Івана Франка, 2016.
7. Veenhoven R. Sustainable consumption and happiness. International workshop "Driving forces and barriers to sustainable consumption". University of Leeds, UK. 2004. URL: <https://repub.eur.nl/pub/8669> (дата звернення: 02.06.2023)

References

1. Vasianovych, H. P. (2011). Pedagogical ethics [Pedagogical ethics]. Kyiv: Akademvydav (ukr).
2. Halatyr, I. A. (2012). Pidhotovka maibutnix sotsialnykh pedahohiv do roboty z sotsialnymy syrotamy [Training future social teachers to work with social orphans]. Kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity». Kyiv (ukr).
3. Lyla, M., Chyzhma, D. (2016). Sotsializatsiia yak chynnyk formuvannia bazovykh kompetentnostei pid chas profesiinoho stanovlennia osobystosti psykholoha [Socialization as a factor in the formation of basic competencies during the professional development of a psychologist's personality] Rozvytok osobystosti v ryznykh umovakh

- sotsializatsii: kolektyvna monohrafiia Kolykova L. O, Khomych H. O.(red). Kyiv: Slovo (ukr).
4. Melnychuk, I. M. (2011). Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theory and methodology of professional training of future social workers by means of interactive technology in higher educational institutions]. Ternopil (ukr).
 5. Semenova, A. V. (2006). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv zasobamy paradyhmalnogo modeliuvannia (interaktyvnyi treninh) [Development of professional competence of specialists by means of paradigmatic modeling (interactive training)] Odesa: SVD Cherkasov M. P. (ukr).
 6. Shanskova, T. I. (2016). Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv humanitarnoho profilu v umovakh druhoi vyshchoi osvity [Theoretical and methodical principles of professional training of humanitarian specialists in conditions of second higher education]. Avtoref. ... dys. d-ra ped. nauk: spets. 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity». Zhytomyr: Derzh. un-t imeni Ivana Franka (ukr).
 7. Veenhoven, R. (2004). Sustainable consumption and happiness. International workshop “Driving forces and barriers to sustainable consumption”. University of Leeds, UK. Retrieved from: <https://repub.eur.nl/pub/8669> (date of appeal: 02.06.2023) (eng).

MODEL OF TRAINING FUTURE SOCIAL WORKERS FOR THE SOCIAL REHABILITATION PROCESS

N. O. Saiko, O. S. Batsman

The article proves the need to strengthen the training of future social workers for the social rehabilitation process. The model of professional training of future social workers for the social rehabilitation process was considered, which includes the following components: information readiness; psychological readiness; methodological readiness, and value-normative readiness. The content of each listed component is characterized and the correspondence to the stages of professional training is established: ensuring the information readiness of students, that is, the formation of a system of theoretical knowledge on the problem of social rehabilitation, as well as the development of analytical and synthetic skills, which involves a quick search, analysis and operation of scientific information, corresponds to analytical and synthetic stages; the formation of psychological readiness, which is reflected in the stability of the professional and personal position, corresponds to the stage of professional and personal formation; the formation of methodical readiness for the organization of the rehabilitation process and individual rehabilitation work with clients, which predicts the acquisition of methodical knowledge, the formation of skills to create a rehabilitation environment, organize individual rehabilitation based on taking into account the strengths of the individual and corresponds to the operational and technological stage; the formation of value-normative readiness for professional activity, which is based on the formation of a positive worldview, an optimistic position, leadership qualities, the ability to make a choice and protect the right to freedom

in professional activity, corresponds to the preventive and conservation stage. The model of training future social workers for the social rehabilitation process is schematically presented.

Key words: *social rehabilitation, information readiness, psychological readiness, methodological readiness, value-normative readiness/*

Сайко Наталія Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (м. Полтава, Україна). E-mail: natsayko@gmail.com

Saiko Nataliia Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, National University “Yuri Kondrautyuk Poltava Polytechnic” (Poltava, Ukraine). E-mail: natsayko@gmail.com

Бацман Ольга Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна» (м. Полтава, Україна). E-mail: olgapisnya2203@gmail.com

Batsman Olga Serhiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work and Special Education, Poltava Institute of Economics and Law, University «Ukraine» (Poltava, Ukraine). E-mail: olgapisnya2203@gmail.com